

MÁSÁL ÉS KÖLTŐI NYELV

HACK MÁRTA

„A szentenciastílust nevezem én a héber költészet elsődleges jellemvonásának, lévén mind közül a legfeltűnőbb és legátfogóbb.”

Robert Lowth

1. A paralelizmus kitüntetett szerepe

A költői nyelv kérdése a héber Írásokban az ókortól foglalkoztatta az exegétákat, vajon milyen szabályszerűség alapján dönthető el a szövegről, hogy az vers-e, vagy próza. A két irodalmi műnem kategóriája nem alkalmazható egyértelműen a Szentíráásra. Mint az közismert, a héber verselés nem a sorvégek összhangzásán és nem szabályos versmértéken (ritmuson) alapul, hanem a gondolati párhuzamosságon. A bibliai költészetet leginkább meghatározó elv a párhuzamosság.¹ „A párhuzamosság talán a leggyakoribb és legismertebb technikája a héber verselésnek” – írja LUIS ALONSO-SCHÖKEL héber poétikai kézikönyvében.² JAMES L. KUGEL egyenesen úgy vélekedik, hogy helytelen a paralelizmust egy retorikai figurának vagy trópusnak nevezni, „helyesebb volna az egyetlen trópusnak nevezni, az emelkedett beszéd egyetlen formájának”.³ KUGEL *The Idea of Biblical Poetry – Parallelism and its History* című művében részletesen bemutatja a *parallelismus membrorum* fogalmához vezető utat, amely az ókori retorikai alakzatoktól a középkori zsidó írásmagyarázaton át a keresztény hebraisták közreműködésével a gondolatok párhuzamosságának megfogalmazásáig vezetett. A jelen cikk keretein belül ennek az útnak a legfontosabb mérföldköveit szeretném bemutatni, kiegészítve azzal, amit a példabeszédek stílusáról és verseléséről kiemelendőknek vélek, hogy miként írták le a *másál*-nak mondott megnyilatkozások jellegzetességeit.

A Héber Biblia zsolttárai, prófétikus írásainak számos része, sőt a törvények, átkok-áldások, imák és beszédek többsége jellegzetesen rövid, két tagmondatból álló mondatokból épül fel. A *Példabeszédek könyve* hasonló formában íródott.

אטה למשל אזני

אפתח בכנור חידתי:

Példabeszédre hajtom fületem,

hárfával tárom fel rejtvényemet. (Zsolt 49:5)⁴

ÁBRAHÁM IBN EZRA, AZARJA DE ROSSI, majd ROBERT LOWTH munkássága nyomán egyre szélesebb körben vált ismertté, hogy a Héber Biblia jelentős része ebben a formában fogalmazódott meg. Mióta az anglikán érsek, ROBERT LOWTH *De Sacra Poesi Hebraeorum (A héber szent költészetéről)* címmel 1753-ban (majd 1763-ban kissé átdolgozva) megjelentette művét, és ebben kimutatta,

¹ Hrushovski 1971, 13, 1200.

² Alonso-Schökel, 2000, 48–51.

³ „...it would be incorrect to call parallelism a rhetorical figure or trope... It was more like *the* trope, the one shape of elevated speech”, Kugel 1998, 86.

⁴ Ha külön jelzés nincsen, a versek a szerző fordításai.

hogya a héber verselés központi szervezőelve alapvetően a *jelentést érintő párhuzamosság*, azóta ez a felismerés elfogadott magyarázó elvvé vált a bibliaértelmezés számára. A szemantikai párhuzamosság *tagok jelentésbeni párhuzama: parallelismus membrorum*. A paralelizmus a tagok között a szent poézisben ugyanolyan költői eszköz, mint a nyugati poétikában a rím és ritmus, ezért a gondolatok párhuzamát *gondolatrímnek* vagy *gondolatrítmusnak* nevezték el. Ma a szemantikai paralelizmus megnevezés terjedt el az újabb irodalomban.⁵

A paralelizmus kitüntetett voltára a bibliatudományál szélesebb körben felfigyeltek. ALONSO-SCHÖKEL rámutat, a paralelizmus eredete túlnyúlik a történelmi és az irodalomtörténeti folyamatokon, magában a nyelvi megformálás egyetemes emberi vonásában gyökerezik. A legegyszerűbb nyelvi megformálás éppen az a kéttagú párhuzam, amely oly gyakori a Héber Bibliában. A *héber költészet szelleméről* írott művével kétségkívül JOHANN GOTTFRIED HERDER volt az, aki – LOWTH nyomdokaiban járva – ösztönzést adott a néprajz és irodalomtudomány művelőinek arra, hogy a népek sajátosságait költői nyelvükön keresztül vizsgálja – ez a felfogás, messze túlmutatva a romantika korán, a tudományos kutatásnak máig irányt szabott.

HERDER szerint a héber verselés fő jellemzője, hogy „a tagok megerősítik, kiemelik, nyomatékosítják egymást”.⁶ A párhuzamosságról a „természet lélegzetvétele” jut eszébe, és a 42. zsoltár 9. versének hullám-hasonlatával él:

„Ahogy a szív kiönti magát, hullám hullámra áramlik, ez a párhuzam. Ez sosem beszél ki magát teljesen, mindig van benne új, amit el kell még mondani. Amint az első hullám lágyan elsimul, vagy a sziklán fenségesen megtörik, már jön is a második hullám.”⁷

EDUARD NORDEN az antik szépprózáról írt klasszikus művében (*Die antike Kunstprosa*) minden költészet eredetét a bináris paralelizmusban jelöli meg:⁸ a párhuzamos szerkezetekre (recitálásra) vezeti vissza mind a klasszikus műprózát, mind pedig a metrikus költészetet.⁹ Rámutat, hogy „az enyhén módosított mondatok periodikus visszatérése a párhuzamosság, a *parallelismus* a költői formaadás ősi módja”.¹⁰ Az irodalmi és történeti horizont tágulásával a 20. századra az óhéber irodalom mellett az ókori keleti irodalmak szinte mindegyikéről bebizonyították,¹¹ hogy a párhuzamos gondolatrítmus meghatározó vonásuk: ilyenek például a napvilágra került ugariti szövegek.

ROMAN JAKOBSON (és a strukturalista nyelvészek) felfogása szerint az üzenetre koncentráló nyelvi funkció a nyelv *poétikai funkciója*. Ilyen értelemben a költői nyelv konnotatív, nem denotatív, és a köznapi nyelvtől éppen abban tér el, hogy nagymértékben hajlamos az ismétlésre. A gondolatrítmus a természetes nyelvek sajátossága: gazdag szókészletük teszi lehetővé, hogy ugyanazt a gondolatot más szavakkal fejezzék ki. Mesterséges nyelvek erre nem képesek. Költői nyelvhasználat alatt a nyelvnek azt a funkcióját értjük, mikor a nyelv magára az üzenetre koncentrál, és magáért az üzenetért szólal meg. JAKOBSON rámutat, hogy grammatikai szempontból „a párhuzamosság bármely formája a változatlanok és változók egymásutánja. [...] A nagyfokú párhuzamosság szükségszerűen tevékenyvé teszi a nyelv valamennyi szintjét”, és az eltérések és hasonlóságok „önálló költői értéket

⁵ Alter 1981, 3, 9.

⁶ Herder 1782, 23. Idézi Jakobson 1969, 352.

⁷ Herdert idézi Wagner 2007, 6. (Az idézetet Dr. Herger Csabáné fordította.)

⁸ Norden 1898, 814.

⁹ Idézi: Fónagy 1999, 43.

¹⁰ Idézi: Fónagy 1999, 42.

¹¹ Louis L. Newman (Newman, 1918) a bibliai verselés bevezetéseként tárgyalja a kínai, finn költészetet és az egyiptomi, sumer, babiloni, asszír szövegmélekek sajátosságait.

kapnak¹². Az ismétlődésen alapuló, párhuzamos szerkezet nagymértékben alátámasztja az üzenetet, sőt része az üzenetnek, ahogyan a gondolat kifejezésre jut.

2. A Mislé stílusa és verselése a zsidó írásmagyarázatban

Josephus Flavius Salamon példázatait görögül *parabolé*-nak nevezi, a hasonlatokat pedig képeknek (*Ant.* 8.2.44). A görög műveltségű olvasóközönség számára a görög retorika és poétika terminusait használja, hogy az fogalmat alkothasson a klasszikus zsidó írásművekről. Salamonról ugyanott megemlíti, hogy „könyveket is írt: ezerötöt ódákról és dalokról, és háromezret példázatokról és képekről”. A Salamon neve alatt fennmaradt zsoldároknak és a Énekek Énekének az óda és dal felel meg, a példabeszédnek – a Mislé műfajának – pedig a parabola és a kép (vagy képes beszéd): az *eikón*. A Kóhelet, a Prédikátor Salamon könyve valószínűleg szintén az utóbbi stílus eszközzel jellemzett mű. Josephus Flavius úgy interpretálja a Királyok könyvének utalását¹³, hogy Salamon nem háromezer példabeszédet, hanem egyenesen háromezer könyvet írt, amelyek stílusa döntően *parabolé* és *eikón*. A Királyok könyvében az idézett verset részletes felsorolás követi, mi minden érdekelte Salamont, akit – talán emiatt – Josephus úgy jellemez, mint filozófust, aki hatalmas tudását abban mutatta meg, hogy a természet dolgait kutatta és leírta.¹⁴ Josephus Flavius a salamoni *másál* stilisztikai-retorikai meghatározását a *példázat* és a *kép* fogalmában adja meg. A *parabolé* fogalma feltételezi az összevetést, két dolog összehasonlítását. Mivel a példázat vagy hasonlat gyakran kéttagú, két, jelentésében párhuzamos verssor felvonultatásában jelenik meg,¹⁵ így e terminussal a hasonlatok szerkezetéről is bizonyos elképzelést alkothatott az olvasó. Az *eikón* pedig a salamoni mondások védjegyére, a gondolatok kifejezésének plasztikus, képszerű voltára utal. A *másál* stilisztikai-retorikai meghatározása Josephusnál eszerint olyan képszerű, plasztikus hasonlat, amely a kutató elme vizsgálódásaiból fakad.¹⁶

A rabbinikus írásmagyarázatot a Szentírás stílusa és verselése nem érdekli, így önmagában az ismétlés sem. A Talmud írásmagyarázata – különösen a *deras* típusú magyarázatban – minden egyes szónak külön jelentőséget tulajdonít. A középkori héber exegézis annyiban a midrás-típusú írásmagyarázat örököse, amennyiben abból indul ki, hogy ha még ha ismétlésről is van szó, minden szónak jelentősége van, mert az valamit tanít, valamit kiemel. A magyarázat a Szentírás egészének egységéből indul ki: mivel egy forrásból származik, és ugyanaz az Isten szólt a különböző részekben, ha valami homályos, olyan részt kell keresni, ami megvilágítja. Ez a feltevés igazolja a midrás eljárását, hogy a különböző könyvekből merít párhuzamot egy szó vagy esemény magyarázatához.

A legjelentősebb középkori írásmagyarázó, RÁSI (SOLOMON BEN JICHÁQ, 1040–1105) a verselek közötti viszonyban általában nagy figyelmet fordít arra, az első versfélhez képest milyen különbség van a másodikban. Miután Bálám próféciját a Szentírás *másál*-nak nevezi, különösen érdekes, hogy

¹² Jakobson 1969, 361.

¹³ „És háromezer példabeszédet mondott, dalainak száma ezeröt volt” (1Kir 5:12).

¹⁴ „Szólt a fákról, a Libanon cédrusától az izsópig, amely a falból nő ki; és szólt a barmokról, a madarokról, a csúszómászókról és a halakról is” (1Kir 5:13, KGF).

¹⁵ Például a Péld 4:18-19-ben.

¹⁶ Figyelemre méltó a szövegekörnyezet, ahol Josephus a Példabeszédekre utal: „Ezer meg öt ódáról és dalról állított össze könyveket, és példázatokról (*parabolé*) és hasonlatokról (*eikón*) háromezret, mert az izsóptól a cédrusig mindenfajta fáról mondott példázatot, ugyanúgy minden egyes szárazföldi, vízi és levegőben élő állatról is. Semelyik természetéről nem volt híján az ismeretnek, sem el nem ment mellette anélkül, hogy számba ne vette volna, hanem mindegyiket tanulmányozta (*ephiosophé*) és pontos ismeretről tett tanúságot tulajdonságaikat illetően” (*Ant.* VIII. 2.44) – A szerző fordítása.

a *másál* jellemző stílusát, a párhuzamosságot Rási hogyan magyarázza. Bálám *másál*jában a moábi király szavai a párhuzamos verselés tipikus példája: „Jöjj, átkozd meg Jákóbot, rontsd meg Izraelt!”¹⁷ RÁSI szerint az ismétlésnek a pontosítás a funkciója:

„Bálák azt mondta, átkozza meg úgy, hogy az izraeliták mindkét nevét használja, nehogy egy önmagában ne legyen elég pontos.”¹⁸

Rási azon felfogása, hogy az ismétléssel lett teljessé a kijelentés, azt a feltevést foglalja magában, hogy az ismétlés teszi lehetővé egy gondolat egészének szabatos megfogalmazását. Ezzel RÁSI a héber verselés egyik lényeges tartalmi funkcióját ragadja meg. A gondolatritmus (vagy gondolatrím) eszerint kiegészíti, ami önmagában hiányos lenne. A „mindkét név” említése a teljességet hivatott kifejezni.

A középkori zsidó nyelvészek működése nyomán általános nyelvi megfigyelések is megfogalmazódtak. A 10. századi nyelvész, szótáríró MENAHEM BEN JAKÓB IBN SZÁRUQ szótárában elsőként írja le a héber verselés legismertebb tulajdonságát, a dolog vagy gondolat megkettőzését (הכפל הענין) (פעימין). IBN SZÁRUQ hatott a bibliakommentátorokra, köztük ÁBRAHÁM IBN EZRÁRA (1089–1164), aki *Világos beszéd (Száfá barurá)* c. művében tárgyalja a látszólag szükségtelen ismétléseket. Ibn Ezra így ír a fent idézett bálami mondásról:

„A gondolat ismétlődik annak a gyakorlatnak megfelelően, amivel egy gondolatot kétszer mond más szavakkal. A nyomaték kedvéért ismételnék.”¹⁹

Az úgynevezett Kútdalról (4Móz 21:17), és a *másál*-mondók énekéről (4Móz 21:27-30) hasonló megjegyzést tesz: „A gondolatot megismétli, mert ez az ékesszólás formája.”²⁰ A két hasonló tórai részlet feltűnő tulajdonsága az ismétlés; a másodikat kifejezetten *másálnak* mondja az Írás. A *másál* szimmetriája IBN EZRA szerint nem fölösleges ismétlés, nem pusztán díszítés, hanem ez maga a szép és meggyőző beszéd formája. Az ismétléssel felerősíti az első gondolatot. A kettőzés funkciója a gondolat megerősítése. A nyelvész felfogásában az ékesszólásnak, emelkedett beszédnek tekintett párhuzamos sorok stílusa inkább a retorika, mint a poétika területéhez tartozik. A versek helyes magyarázatának kiindulópontját abban látja, hogy az ismétlés a jelentésbeli hasonlóság alapján történik. Ekként számára a *másál* lényege a jelentés párhuzamossága, aminek figyelembevétele szükséges ahhoz, hogy a mondat egészét értelmezni lehessen.

A fenti két szentírási helyet DÁVID KIMCHI (1160 k.–1235 k.) szintén úgy magyarázza, mint ibn Ezra:

„Megkettőzi a mondatot azért, hogy megerősítse a gondolatot.”²¹

JOSZEF IBN KASZPI (1279–1340) két kommentárt írt a Példabeszédekről. A paralelizmust úgy értelmezi, hogy a vers második fele visszautal az elsőre. IBN KASZPI a *Példabeszédek* 31. fejezetéről úgy ír, hogy az a költemények ékes beszédével van díszítve, valamint leírja, hogy a derék asszony leírása ellentétes párja a *Mislé* 7. fejezetében ábrázolt parázna nő leírásának.

¹⁷ 4Móz 23:7c

¹⁸ Kugel 1998, 173.

¹⁹ Kugel 1998, 174.

²⁰ Kugel 1998, 174.

²¹ Kugel 1998, 177.

MÓZES IBN EZRA poétikai munkájában az ismétlés belső logikáját tekintve felfigyel a párhuzamos mondatok „sem-sem” olvasatára, a disztribúcióra is, amit a *váv* kötőszó többértelműsége indukál. A 3Móz 25:37 kijelentését úgy magyarázza, „*ne add pénzedet és ételedet se kamatra, se uzsorára*”. IBN EZRA az ismétlés kapcsán a nyelvész, nyelvtanító JÓNA IBN DZSANACH²² (990 k.–1055 k.) megjegyzésére hivatkozik, amit a *Kitab al-luma‘* című művében lelt föl:

„A mi nyelvünkben egy gondolat ismétlése megengedett mindaddig, amíg a szavak különbözök; ellenben a retorikatudomány egyik mestere [ibn Dzsanaach] véleménye szerint ez a tiszta beszéd és ékesszólás formája (*facacha wa-balaga*).”²³

Sok versről bebizonyítja, hogy csak ismétlésnek látszik, de az ismétlést úgy magyarázza, mint ami minden esetben jelentős árnyalatot ad hozzá az előző vershez. Az idézet rávilágít, hogy MÓZES IBN EZRA a héber nyelv sajátosságának nevezi gondolat ismétlődését más szavakkal, ám bár elengedhetetlennek tartja a választékos stílushoz a más szavakkal történő ismétlést. Könyvében (*Kitab al-Mukhadara va-al-Mudakara*) csak a Zsoltárokat, Jób könyvét és a Példabeszédeket tekinti a prózán túlmutatónak, és az énekek nevezett részekről is úgy véli, az próza, idesorolva az Énekek Énekét is. Salamonról a Biblia tanúsága alapján azt írja, hogy versben és prózában is írt, az előbbit az ezeröt ének, az utóbbit a háromezer *másál* képviseli.²⁴ Az ünnepélyes búcsúbeszédek, szónoklatok stílusára a *khutba* kifejezést használja: ez az a retorikai megnevezés, ami leginkább a paralelizmusra ráillik. A *másál* stílusa az ünnepélyes beszédek stílusa.

TANCHUM BEN JÓSZÉF (HA-JERUSALMI, 1220 k.–1291) bibliakommentárjában – melyet MAJMONIDÉSZ filozófiája és IBN DZSANACH nyelvi-filológiai megközelítése hat át –, az arab irodalmi kategóriák hatása mutatható ki (metafora, ékesszólás: *facacha*; tiszta, romlatlan nyelv: *balaga*).²⁵

JÓNA IBN DZSANACH, ÁBRAHÁM IBN EZRA, RASBÁM és DÁVID KIMCHI szerint a jellegzetes, erőteljes ismétlés a bibliai stílus elfogadott ténye²⁶, ez az a beszédmód, ahogyan az ihletett Írás megszólal.

MÓZES IBN TIBBON fordító és exegéta (1244–1283) úgy látja az ismétlést, hogy „ez az a mód, ahogy az isteni ihletés alatt álló szól”.²⁷ A spanyol zsidó aranykorban IBN TIBBON számára tudatosulnak a költészetet, mint mesterséget megkötő szabályok, részint Arisztotelész, részint az arab irodalmi hatások megismerése nyomán. Kifejti, hogy Dávid és Salamon költői nyelvét nem kötötte szabály, „nem volt olyan szűk az ösvény”, így „pontosan azt a gondolatot öntötték formába, amit akartak”.²⁸ MÓZES IBN TIBBON felfogásában a héber verselés úgy jellemezhető, mint olyan szabadvers, ami az isteni ihletés hatása alatt születik.

A formai kötetlenségnek köszönhetően a gondolatok pontosan kifejezhetőek, és ennek nagy haszna akkor tudatosult, amikor a reneszánsz idején a fordító ezzel a ténnyel munkájában szembesült. AZARJA DE ROSSI (1513–1578) *Me’or énajim* c. művében (1575) „megfigyelte, hogy a *parallelismus membrorum* a fordításba áttehető lényegi változtatás nélkül.”²⁹ AZARJA DE ROSSI megfo-

²² Bacher 1989, 39. Mind Kimchi, mind Jóna ibn Dzsanaach (Abulvalid) „a gondolat megkettőzését más szavakkal” az ékesszólás, (*derekh cachót*) körébe utalta.

²³ Idézi: Kugel 1998, 180.

²⁴ Kugel 1998, 132-134.

²⁵ Godziher 1870, 26.

²⁶ Spiegel 1965, 2. 82.

²⁷ Kugel 1998, 195.

²⁸ Kugel 1998, 195.

²⁹ Rossi 1834, XXXVIII. Lásd még Segert 1985, 133.

galmazza, hogy „kétség kívül van bizonyos mértéke és arányossága a szent daloknak, de ezek nem rövid és hosszú szótagokból állnak, amilyen manapság a vers formája, hanem ez a dolgok és a dolgok részeinek számában van, mint ami az alany és az állítmány és segédszavaik, minden mondatban és minden állításban.”³⁰ Azzal a megállapításával, hogy nem a szótagokat kell számolni, hanem az állításokat (propozíciókat), e sokoldalú reneszánsz szerző nagy lökést adott ROBERT LOWTH számára a tagok párhuzamosságának felismeréséhez.³¹

3. A héber verselés a keresztény írásmagyarázatban

A keresztény középkorban a pogány-antik retorikai hagyomány, elsősorban Arisztotelész *Poétikája* hatására, az exegétákat egyrészt a retorikai figurák és trópusok kimutatása foglalkoztatta a bibliai szövegben, másrészt a költői könyvekben megpróbálták a ritmikus verselést kimutatni. Jeromosnak, a *Vulgata* fordítójának hebraistaként kivívott tekintélye a keresztény ókortól megkérdőjelezhetlenné tette, hogy a Példabeszédek könyvét versmértékben írták.³² Ettől kezdve *Libri metrici*, versmértékes könyvek voltak Jób könyve, a Példabeszédek és a Zsoltárok. A keresztény exegézis sokáig változatlanul hitte, hogy az úgynevezett költészeti könyvek versmértékben íródtak. Salamon Példabeszédeit továbbra is a poétikai könyvek között tartották számon. A reneszánsz idején, a nemzeti nyelvek költészetének felvirágzása láttán többek hite megrendült az időmértékes verselésben, látva, hogy sok nyelvben előnyösebb a hangsúlyos verselés, mint a rövid-hosszú szótagokon álló versforma, így e feltételezést a héberrel kapcsolatban is óvatosan megfogalmazták.

Miközben a héber verselés szabályait ismeretlennek tekintették, a zsidó tudósok műveinek a keresztény hebraisták általi összefoglalásai vagy fordításai szélesebb egyházi körökben ismertté kezdtek válni. A zsidó írásmagyarázat előnye abban állt, hogy szabad volt mind az antik retorika, mind az egyházatyák tekintélyétől. Elterjedőben voltak a szótárak és a héber nyelvtankönyvek, a fordítók a Biblia eredeti nyelveihez tértek vissza a latin helyett. Miközben a hexametereket és pentametereket keresték a héber sorokban, a kommentátorok felfedezték az ismétlésben rejlő esztétikai többletet, a kifejezések gazdagságát és eleganciáját.

JEAN LE MERCIER (megh. 1570) bibliakommentátor³³ így ír Jób egyik példázatáról a metrum megtalálását illető nehézségek felsorolása után:

„Nem csüggedek, mert ha valaki odaszánja magát a feladatra, e metrumok rendszerét megtalálhatja. Magam megpróbálok e kérdésnek utánajárni, ha az idő engedi. Mert itt csodálatos a kifejezés gazdagsága és eleganciája. [Jób] megátkozta születése napját, ugyanazt a gondolatot különböző szavakkal és figyelemre méltó költői alakzatokkal ismételve meg.”³⁴

JEAN LE MERCIER adta ki a reneszánsz hebraista, bibliafordító SANTES (XANTES) PAGNINUS (1470–1536) főművét, az *Institutiones Hebraicae*-t 1575-ban, amely a klasszikus trópusokat és figurákat összegzi, de már a héber nyelv ismeretében, és a Héber Írásokban mutatja ki jelenlétüket.

³⁰ Idézi Lowth 2005, 214.

³¹ Lowth 2005, 214. Őrá röviden mint Azáriás rabbira hivatkozik. A Jesája-tanulmányban hosszabban idézi őt, akit nem elégitett ki a korábbi szerzők véleménye. Lowth 1834, 41. 48.

³² Louis L. Newman úgy véli, Josephus, Órigenés és Jeromos görögstudásuk félrevezető fogalmait alkalmazták műveikben, Newman 1918, 116.

³³ Kugel 1998, 253.

³⁴ Kugel 1998, 253.

Magukat a trópusokat és stílusalakzatokat pedig úgy tekinti, hogy a későbbi görög–latin megfelelőik igazából ebből az ősi forrásból erednek.³⁵

A jelentés és a forma szoros összetartozását, vagyis a „bibliai verselés bináris voltát, annak szemantikai implikációit”³⁶ több exegéta felismerte, elsősorban a zoltárookban. Az „egy versfél – egy gondolat” elve hamarosan a meglévő bibliafordítások kritikájához vezetett.

MARCUS MEIBOMIUS filológus (1630–1711) a zoltárokról írt művében³⁷ még kereste a verselés ritmusát, a versmértéket a zoltárookban, de már felismeri a forma és jelentés szoros összetartozását, és a verssorban a két versfél önállóságát előlegzi meg:

„A zoltárok disztichonjait a papok énekelték vagy recitálták a templomban vagy más ceremónián, nem egy pap és egy kórus által, hanem kettővel. Ez a megfigyelés nagyban segít felfedezni a mai fordítók hibáit, akik nem úgy tolmácsolják a verseleket, ahogy kellene, mindegyiket önálló entitásként, hanem mindent összekeverve, a héber Írás szórendjéből kivette a szavakat, úgy kezelik, mintha egy folyamatos állítás volna. Holott az egyedi verselek egyedi gondolatot fejeznek ki.”³⁸

FRANCIS HARE anglikán érsek ezt a gondolatot *Liber Psalmorum* (1736) című zoltárfordítása előszavában idézi. Vitába száll MEIBOMIUSSzal, aki szerint a zoltárok azért állnak szimmetrikus verselekből, mert a papok és a jeruzsálemi Szentély kórusa felváltva, antifónikusan énekelte azokat. HARE azt az ellenvetést támasztotta, hogy többek közt a Példabeszédek könyvében is ugyanilyen binárisak a sorok, ám józan ember mégsem feltételezheti, hogy azokat a papi kórusok énekeltek volna a Szentélyben. HARE ugyanennek a bináris struktúrának a meglétét hangsúlyozza a Példabeszédekben, és egyetért a verselek önállóságával, azzal, hogy „az egyedi verselek egyedi gondolatot fejeznek ki”.³⁹

CHRISTIAN SCHÖTTGEN bibliakomentátor, hébertudós az *exergasia*⁴⁰ retorikai alakzatában fejezi fel a héber verselés legfőbb díszítő elemét, amely az ismétlésben rejlő megvilágító erőt aknázza ki. A *Horae Hebraicae et Talmudicae* (1733) hatodik tanulmányát a terminusok meghatározásával kezdi:

„Amit a retorikusok tanítanak, mi az *Exergasia*, nevezetesen, azonos jelentésű, egész mondatoknak (*sententiae*) összekapcsolása (...) *Expolitio*-nak is nevezik, mert olyan trópus, amivel csodálatosan díszíthető az írás (...) Mások *isocolon*-nak hívják, mert a mondat tagmondatai egyenlők.”⁴¹

Azután összefüggésbe hozza a *repetitio* és *frequentatio* alakzatával, de megkülönbözteti azt egy szó pusztán más alakban történő ismétlésétől (*synonymia*). A klasszikus retorikai és stilisztikai példák után hivatkozik a zsidó exegétákra, kijelentve, hogy ugyanezeket a figurákat írták le a *ha-‘in-ján kaful bemilím sónót* („a gondolat megismétlődik más szavakkal”) kifejezéssel, és példákat említ. Majd csodálkozásának ad hangot, hogy a keresztény világban még a legtanultabbak is, akik a Szent-

³⁵ Kugel 1998, 227.

³⁶ Kugel 1998, 267.

³⁷ Meibomius 1698.

³⁸ Kugel 1998, 267.

³⁹ Kugel 1998, 264.

⁴⁰ Az *exergasia* meghatározása Bullinger szerint „ismétlés, amely a mondottakat kimunkálja vagy megvilágítja”, Bullinger 2004, 399.

⁴¹ Schöttgen 1733, 1249–1250.

írást kommentárokkal tudták ellátni, mennyire elhanyagolták ezt az alakzatot. A retorikai és a költői stílust egynek tekinti, hiszen, mint írja:

„A héberek költészetét nem lehet semmiféle versmértékbe vagy ritmusba kényszeríteni: hiába fáradsanak, akik a Zsoltároknak vagy prófétai szövegeknek versmértéket tulajdonítanak. [...] A héberek költészetének és szónoklatának nagyszerűsége ebben áll, hogy a történeti stílus fölé emelkedik, és bővülködik képekben és szóéktímnymekben”.⁴²

SCHÖTTGEN megfigyelte, hogy nemcsak a költészet, hanem a szónoklat, a prófétai beszéd is a történeti stílus – a próza – fölé emelkedik. JAMES KUGEL felsorolja SCHÖTTGEN lényegi meglátásait, aki egyfelől észreveszi a héber verselés bináris voltát, mert megállapítja, hogy a versek két félre oszlanak (*in bina cola dividantur*). Másfelől a meglátja, hogy a homályos versek értelme is kifejthető az *exergasia* módszerével. SCHÖTTGEN tíz szabályt állít fel, melyek a párhuzamosságokat aszerint osztályozzák, hogy teljes-e a tagmondatok (*membra*) megfeleltetése, vagy valamely mondatrész hiányzik (alany, annak egy része stb.). A teljes *exergasia* esetében a két tagmondat egyedi részei (*singula*) megfelelnek (*singula duorum commatum membra*),⁴³ és semmi sem hiányzik, illetve semmi sem marad ki a megfeleltetésből. Némely kifejtő ismétlés a merizmus példája, ahol a két sor együtt jelenít meg egy teljes gondolatot (IV. szabály), míg más *exergasia* második állítása ellentétes az elsővel. Létezik kifejtő ismétlés, ahol sem az alany, sem az állítmány nem azonos, mégis összefüggenek. Végül létezik három tagból álló *exergasia*.

Salamon Példabeszédei vizsgálata szempontjából SCHÖTTGENnek az a jelentős érdeme, hogy a kifejtő ismétlésre vonatkozó vizsgálata a *Ketubim*-csoport más könyveire is kiterjed, nem csak a Zsoltárookra, s a más szavakkal történő ismétlés jelenségét felismeri a Példabeszédek könyvében.

A *Horae Hebraicae* végén közölt tizenöt oldalas tanulmány⁴⁴ ezzel megalapozza a bölcsességirodalom példabeszédeinek stilisztikai vizsgálatát. Bár még a klasszikus retorikai alakzatok mentén, de a Tanakh nyelvét már egységes strukturális elvek alapján vizsgálja; nem választja el az ékesszólást a poétikától, a prófétákat a zsoltároktól, és idéz a *példázatnak* (*másálnak*) nevezett bálami próféciaiból, mely a Tórában van. A nyolcadik *exergasia*-típus bemutatásánál a Példabeszédek könyvéből választja ki példáit, hogy demonstrálja az ellentéteket felvonultató ismétlést.⁴⁵

JOHN JEBB, miután számba vette a 17. és korai 18. századi teológusok hiábavaló fáradozását a héber versmérték megtalálására, úgy véli, a *Horae Hebraicae* tudós szerzője, CHRISTIAN SCHÖTTGEN volt, aki *Exergasia Sacra* cím alatt pontosan lefektette a paralelizmus doktrínáját, és ROBERT LOWTH előfutára lett. Azzal, hogy a paralelizmus tíz változatát tíz rendbe osztva tárgyalja, és mindegyikre három-három találó példát hoz, JEBB szerint példát ad a bibliakutatásra, hogyan kell a Szentírás nehezen érthető, homályos részeit világossá tenni. Mint JOHN JEBB írja: „Schöttgen úgy tűnik, megértette [...] a paralelizmus értékét az írásmagyarázatban”.⁴⁶ Ami LOWTH püspökre várt, az az, hogy javítson rajta, világosan kifejtse, és vonzó formába öntse; bár maga úgy gondolja, LOWTH nem feltétlenül ismerte SCHÖTTGEN tíz paralelizmus-típusát, mivel nem hivatkozik rá sem az *Előadásokban*, sem Jesája könyvéhez írt tanulmányában.⁴⁷

⁴² Kugel 1998, 268.

⁴³ I. szabály, Kugel 1998, 269.

⁴⁴ Schöttgen 1733, 1249-1263.

⁴⁵ Péld 15:8; 14:1; 5:11; Kugel 1998, 271.

⁴⁶ Jebb 1828, 14-15.

⁴⁷ Jebb 1828, 14.

4. Robert Lowth és a *parallelismus membrorum*

ROBERT LOWTH anglikán érsek nevéhez kapcsolják általában a bibliai paralelizmus felfedezését. Forrásai AZARJA DE ROSSI, SCHÖTTGEN és HARE művei voltak. LOWTH maga is eleinte valamiféle szabályos versmértékben hitt, ami legalább a költői könyvek egy részét jellemzi, hiszen „enélkül nemcsak legkellemesebb tulajdonsága hiányozna, hanem aligha volna méltó a költészet névre.”⁴⁸

Érdekes módon a paralelizmus felfedezője sem hitte, hogy az ő *parallelismus membrorum*-ja volna a bibliai költészet szerveződésének alapja. Az idézet folytatása LOWTH-tól:

„Mivel lényegesnek tűnik mindenfajta költészetnél, hogy számokra szorítkozzon és valamiféle versorból álljon (enélkül nemcsak legkellemesebb tulajdonsága hiányozna, hanem aligha volna méltó a költészet névre), a héber költészetének kezelésénél feltétlenül szükségesnek tűnik kimutatni, hogy legalábbis azok a részei a Héber Írásoknak, amit poétikusnak nevezünk, versmértékben legyenek.”⁴⁹

LOWTH továbbment az érvelésben, hogy a héber kiejtés felőli teljes tudatlanságunk miatt ez a metrum (versmérték) mára örökre elveszett; viszont következtethetünk a létezésére általánosságban „a mondatok elrendeződéséről”. A pontos megfogalmazás kulcsfontosságú:

„De szinte semmi bizonyos nincs, a mondatok elrendeződése milyen természetű, hogy minden összetevőjét, szinte egyformán, teljes értelem hatja át, és hogy egy tag[mondat] egy egész verset képez. Így a költemények maguktól oszlanak periódusokra [=mondatokra], többnyire egyformákra; ugyanúgy a periódusok maguk válnak szét versekre, általában párokra, de gyakran hosszabbakra. Főként az figyelhető meg azokban a passzusokban, ahol sokféleképpen foglalkozik egy témával – mely a héber költészetben gyakran előfordul –, hogy ugyanannál az érzésnél marad; mikor ugyanazt a dolgot fejezi ki különböző szavakkal, vagy különböző dolgokat hasonló alakú szavakkal, mikor egyenlők utalnak egyenlőkre, és szembenállók szembenállókra, és mivel ez a kompozíciós megoldással még a prózában is mindig sikerül kellemes és szabályos ütemeket létrehozni; ha a verselés mesterei lennénk, aligha volna kétségünk afelől, hogy ez költészetüknek rendkívüli mértékű szépséget és kellemet kölcsönöz.”⁵⁰

LOWTH itt megelőlegezi, amit a *De Sacra Poesi Hebraeorum* tizenkilencedik előadásában *parallelismus membrorum*-nak nevez. Vegyük észre azonban érvelésének funkcióját: Ha a héber költészet méltó a költészet névre, lennie kell versmértéknek benne. A versmérték azonban elveszett. Látjuk a jelenlétét abban, hogy nemcsak „periódusok” (mondatok) vannak benne, melyek többnyire egyenlők, hanem abban, hogy önmagukban klauzulákra, versekre (versfelekre) oszlanak, többnyire párhuzamosság által kijelölt párokban. A párhuzamosság még nem versmérték, hiszen a prózában is megtalálhatók a párhuzamosság által létrehozott „kellemes és szabályos ütemek”. Ha viszont figyelünk a tagok jelentésbeli párhuzamosságára, világosan elhatárolhatjuk a periódusokat (mondatokat) és verseket, és e szakaszok a szokásos elrendeződésük által tanúskodnak az ismeretlen versmérték működéséről. A paralelizmus megfigyelése tehát vélhetően felfedi a „héber versmérték” szerkezetét. A paralel szerkezet csak egyik eleme a héber verselésnek, amely LOWTH meglátásában a tagok je-

⁴⁸ Lowth 2005, 28.

⁴⁹ Lowth 2005, 28.

⁵⁰ Lowth 2005, 34.

lentésében tetten érhető, és amely szemantikai párhuzamosságért szintaktikai és morfológiai elemek felelősek. A bibliai verselés lényege: ugyanannak a gondolatnak más szavakkal, különbözőknek hasonlókval történő kifejezése.

5. Az elme, a szív és a költői nyelv

Érdekes adalékul szolgál LOWTH elemzése a költői nyelv alapvető funkciójáról:

„A költészet kifejezetten a nagyságnak, a szépségnek, az erényesnek a területe lett, hogy kidíszítse és tanácsolja a vallási és erkölcsi törvényeket; az utódokra örökítse a kitűnő és nagyszerű mondásokat és tetteket; ünnepelje az Istenség műveit, jótéményeit, bölcsességét; feljegyezze a múlt emlékeit, és a jövő előrejelzéseit.”⁵¹

Úgy véli, mielőtt a hangokat betűkkel lejegyezték volna, vagy az írás elterjedt volna, úgy tűnik, a megjegyezhető verses forma volt a legalkalmasabb a hasznos tudás továbbadására. Nem véletlenül elemzi az ősi költészet példáit, például Lámech énekét. Az emberiség ősnyelvének a költői nyelvet tartja.

„A költészet [...] volt az egyetlen lehetséges eszköz, amely rendelkezésre állt, hogy megőrizze az ősi idők nyers tudományát, és ilyen szempontból az írás hiányát elviselhetőbbé tette; emellett a hírnök szerepét is játszotta, akinek a hangja az ókor minden megjegyzendő eseményét hirdette, és átadta korokon és népeken át. Egyértelműen ez tűnik ki az auctorok bizonyosságából, akik a pogány népek költészetének eredetéről szóltak. Görögországban számos egymást követő korban semmilyen feljegyzésük nem volt, csakis költői. Jóval Hésziodosz és Homérosz után, Kürosz korában élt Phereküdesz, aki elsőként kiadta prózai beszédét. A görögök és latinok között a metrikus kompozíció sokkal régebbi, mint a próza.

A törvények is versmértékben íródtak, ilyenek voltak Kharondasz törvényei, amelyeket az athéni ünnepeken énekeltek, a krétaiak zenei kísérettel tanították meg rá a tanulóknak ifjakat, hogy így az összhang segítségével erősebben véssék az emlékezetükbe. Innen van az, hogy néhány költeményt *törvényeknek*, *nomoink* neveztek, amelyeket lakomákon énekeltek, ahogy Arisztotelész megjegyzi, aki hozzáteszi, hogy még az ő korában is élt a szokás az agathürszök között, hogy a törvényeket zenére énekeltek. Sztrabón szerint a turdetánoknak verses törvényük volt. Tacitus szerint a germánoknak nem voltak annaleseik, csak hősénekeik. A perzsáknak, araboknak és számos ősi, keleti népnek a politikája, történelme verses formában maradt fenn, csakúgy, mint a vallás és az erkölcs szabályai. Így minden tudomány, emberi és isteni, a múzák kincstárában volt letétben, és innen kellett elővenni a megfelelő alkalmakor.

Egy civilizálatlan állapotban, amikor a betűk ismerete csekély vagy szórványos volt, a tanítás egyetlen módja olyan kellett legyen, ami az emberi természethez alkalmazkodik; megragadja a fület és az érzéseket, segít az emlékezetnek, s amelyet nem adnak kézbe, hanem belecsöpögtetnek az elmébe és szívbe.”⁵²

A nagyfokú ismétlődés nemcsak esztétikai élményt okoz, hanem segíti a mondottak emlékezetbe vésését, ezáltal tanít, nemesít.

⁵¹ Lowth 2005, 40.

⁵² Lowth 2005, 40–43.

6. Lowth a szentenciák stílusáról

A tömör, velős mondások funkcióját LOWTH elsődlegesen a tanításban és a tudás gyarapításában jelöli meg. A *Mislé Selómó* egy versére utalva igazolja, hogy a példabeszédek stílusa tökéletesen alkalmazkodik ahhoz az igényhez, hogy az elmébe és szívbe csöpögtessek:

„A költészet hasznát tekintve a héberek minden időn át fenntartották ama véleményt, hogy a tudományra és tanulásra a leginkább ajánlott, »hogy értsünk példázatot és magyarázatát, a bölcsék szavait és rejtvényeiket [Péld 1:6]« – amely címek alatt leginkább két költői műfajt jelöl meg különösen, amik sok tekintetben ugyan különböznek, de néhányban azonosak. Az egyiket én didaktikusnak nevezem, ami valamely morális parancsot fejez ki elegáns és tömör versekben, gyakran illusztrálva közvetlen vagy implikált összehasonlítással; hasonló a bölcs emberek mondásaihoz vagy *gnóméi*hoz.⁵³ A másik igazán poétikus volt, díszítve minden ragyogó nyelvi dísszel, fenséges érzésekkel, patetikus kifejezésmóddal, átlelkedve költői képzelettel, és változatossá téve képes beszéddel. Ilyenek a próféták szinte minden ránk maradt műve. A rövidség vagy tömörség mindezen kompozíciós formának sajátos jellemzője, és nem ritkán jelen van e tanult rövidségben egy bizonyos mértékű homályosság. Mindegyik metrikus mondatokból áll; amely stílusra a legmegfelelőbb megnevezés a poétikus vagy példabeszédszerű nyelvezet. És mindkét kompozícióba, úgy gondolták, minden emberi és isteni gondolat belesűrítendő. A szentenciástílust nevezem én a héber költészet elsődleges jellemvonásának, lévén mind közül a legfeltűnőbb és legátfogóbb. És mert noha e stílust természetesnek tűnt csak a didaktikusra alkalmazni, mégis úgy találok, áthatja a héberek egész költészetét.”⁵⁴

LOWTH összefoglalja a rövid, tömör mondatokra törekvő héber költői stílus vonásait. Legfőbb vonásának leginkább a *gnómé*ra emlékeztető, aforisztikus stílusát tekinti. Mint utal rá, akár egyszerűbb, akár díszesebb a mű, látványosan szentenciaformát vesz fel. A gondolatokat – tolmácsoljanak akár emberi meglátásokat, akár ihletett kijelentéseket – e *példabeszédszerű nyelvezetbe* belesűrítetik. A példabeszédek különlegessége éppen abban áll, hogy a vizsgálódó emberi elme és az isteni törvények harmóniája éppen ebben a szentenciástílusban jelenik meg, annak is gyakran a legegyszerűbb formájában. Az idézett rész másik fontos meglátása, hogy elszakad attól a nézettől, hogy a szentenciástílus helye csakis a didaktikus célt szolgáló bölcsességirodalomban van, mert meglátja, hogy az a prófétai dikciót is áthatja. A prófécia és a bölcs mondás egyazon töről fakad, mindkettőnek elsődleges jellemvonása, hogy nyelvezete példabeszéd-szerű mondatokból építkezik. Ezen a ponton válik világossá, hogy a *poétikus* és a *másál*hoz hasonló, *példabeszédszerű* nyelvezet felcserélhető fogalmak. LOWTH a párhuzamosság elvének feltárásához a Biblia *másálnak* nevezett részeinek megfigyelésével jut el, mint amilyenek Bálám szózatai és a salamoni példabeszédek. A *másál* az ékesszólás különféle típusait foglalja magába: lehet hosszabb, emelkedett stílusú, patetikus beszéd, vagy velős, tömör, bölcs mondás, ami kortalan életigazságot sűrít magába. Az ékesszólás és a szentencia csak időtartamukban térnek el, alapszerkezetük ugyanaz, hatásuk a gondolatok párhuzamosságán alapul.

A költészet őseredeti motivációját keresve a sorok mögött, LOWTH az érzések hasonló, vagy szinte azonos mondatokba öntése kapcsán érez rá a párhuzamosság elvére:

⁵³ *Gnómé*: tömör mondás, idézet (γνώμη = ismeret, tudás); Bullinger definíciójával: „a rövid, szentenciaszerű, hasznos mondás idézetének elnevezése, ami egyetemes maximát fejez ki (...) és amit a szerző neve nélkül úgy idéznek, mint közismertet, általánosan elfogadottat”. In: Bullinger 2003, 778.

⁵⁴ Lowth 2005, 47–48.

„A héber költők egy érzést gyakran a lehető legrövidebben és legegyszerűbben fejeznek ki, semmilyen körülménnyel nem illusztrálják, és semmilyen *epithetonnal* nem ékítik (...), ők azután néznek díszítő elem után: ismétlik, variálják, felnagyítják ugyanazt az érzést; és egy, vagy több, egymással párhuzamosan futó mondatot hozzáadva, ugyanazt az érzést vagy egy hasonlót, gyakran egy ellentéset fejeznek ki, szavaknak szinte azonos formájában.”⁵⁵

LOWTH megfigyeli, hogy a mondatokban „ugyanazon gondolatnak az amplifikációja, másoknak felhalmozása” illetve, hogy az ellentétes jelentésű mondatokban „szembeállítás, vagy antitézis” van. A mondatok szabályos sorpárokban vannak egymáshoz illesztve, egyforma hosszúságban, melyekben „többnyire dolog felel meg dolognak, szó szónak, ahogy Sirák fia mondja Isten bölcsességéről: »kettő-kettő, egymással szemben« (Sir 33:15)”⁵⁶

LOWTH püspök XXIV. előadása kifejezetten a példabeszédekről, avagy a „héber didaktikus költészetéről” szól. A tanító célzatú művek közé a héber kánonból Salamon Példabeszédeit, a Prédikátor könyvét és az alfabetikus zsolnárokat sorolja.

„Azok, akik akár zsenijük, akár elmélkedés által, a tapasztalat iskolájában megedződtek, tudásanyagot halmoztak fel, azt a lehető legtömörebb formába kívánták önteni, és azokat a megfigyeléseket, amiket az ember boldogulásához legfontosabbnak tartottak, néhány szállóigébe (maximába) sűrítették.”⁵⁷

Úgy véli, az emberi bölcsélet legősibb, még kimunkálatlan, rendszerezetlen állapotában és a társadalom kiműveletlen fázisában az emberek tanításnak minden másnál hatékonyabb formája kellett legyen ez a módszer, amiről köztudott, hogy nem nyit vitát, hanem parancsol, nem érvel, hanem azonnal ösztönöz és arra buzdít, hogy gyakorlatba ültessék a becsületességet és erényt. Hogy ne tűnjön riasztóan nyersnek és szigorúnak, a tanítók az előírásokat ellátták a szükséges díszítéssel, például metaforákkal, hasonlatokkal. Mint LOWTH írja, más nemzeteknél csak civilizációjuk első korszakaiban volt elterjedt, viszont a héberek legkedveltebb irodalmi stílusa maradt a korokon át. A Példabeszédekre utalva azt mondja, „ezt is *Meshalim*-nak (vagy példázatoknak) hívják, azért is, mert többnyire a szűk értelemben így nevezett példabeszédekből állnak, és azért is, mert azok a hallgatók elméje fölött rendkívüli befolyással és tekintéllyel bírtak.”⁵⁸

Legfőbb erénye a példabeszédeknek a tömörség, a könnyű megjegyezhetőség, az értelemre gyakorolt azonnali hatás. LOWTH szerint a parabolikus stílus nem riad vissza bizonyos fokú homályosságtól, ami a nagymértékű tömörség velejárója. Ennek értékét a tudásszomj felkeltésében és a figyelem fenntartásában látja, és abban, hogy az emberi értelem gyönyörködik abban, ha része lehet az igazság felfedezésében. A homályosság kapcsán felveti, néhány mondást azért nem értünk, mert nem ismerjük a kort, vagy a körülményeket, amelyben eredendően elhangzottak; a másik ok, hogy a példázat vagy mondás ereje nem a szó szerinti értelme, nem az, amit közvetlenül kimond, hanem a amit nem mond ki közvetlenül. Végül a *másál* erényeihez az eleganciát sorolja, amely ami nem mond a ellent a rövidségnek, sőt megnyilvánul a mondásokban mind az érzés, mind a képzelőerő, mind a dikció tekintetében. A szerző e ponton megjegyzi, még a legegyszerűbb példabeszéd is, a maga kerek, tömör formájában alkalmas arra, hogy példabeszéd legyen.⁵⁹

⁵⁵ Lowth 2005, 48–49.

⁵⁶ Lowth 2005, 49.

⁵⁷ Lowth 2005, 265.

⁵⁸ Lowth 2005, 266.

⁵⁹ Lowth 2005, 267–270.

7. A költői sor meghatározása

Salamon Példabeszédeinek könyve a héber poézis stílusában íródott. A könyv 10. fejezetétől rövid, gyakran egy mondatos bölcs mondások sorakoznak benne. Mivel a Mislé szentenciagyűjteményére jellemző, hogy legtöbbször egy mondás azonos egy költői sorral, ezért a héber verselés alapegységét, a költői sort kézenfekvő egy-egy *másál* példáján tanulmányozni. A költői sor egy gondolat kifejezésére két, önmagában is érvényes megállapítást közöl, jellemzően egy „*A így van és B így van*” formában:

A A bölcs férfiu erős / B és a tudós ember nagy erejű. // (Péld 24:5 KGF)

A költői sor két vagy három *tagból* (*membrum*) áll.⁶⁰ A sort a tagok (*membra*) párhuzamossággal jellemzi (*parallelismus membrorum*). A tagok közötti viszony vizsgálata három alapvető párhuzamtípushoz vezetett. LOWTH úgy találta, a tagok egymáshoz való viszonya különböző lehet: lehet szinonim, antitetikus és szintetikus.⁶¹ ARANY JÁNOS veretes szavaival élve (akinek a gondolatritmus műsót köszönhetjük), két verssor párhuzamos, ha „ugyanaz a gondolat különböző szavakkal ismételtetik”; ellentétes, „midőn a vers elő- és utórésze ellentétes gondolatot fejez ki”; „összerakó (*syntheticus*), midőn a rokonoszmék (*varia non diversa*) sorozásában némi haladványt (*progressio*) vehetni észre...”⁶² Leegyszerűsítve, a héber verselés a tézis-antitézis-szintézis gondolati mozgását követő nyelvi forma.

A két tag egységet alkot. A tagok megismétlik, elmélyítik a gondolatot, amely ekképpen jobban megjegyezhető. Az összetevők egységet alkotnak, a sor két felének szoros összefüggése és az ismétlés nyomatékossá teszi a gondolatot. A két tag különbsége pedig egymást kiegészíti, a szabatos kifejezés mód a teljesség érzését kelti a hallgatóban. Úgy tűnik, a példabeszédek kifejezőereje szorosan összefügg azzal, milyen kapcsolat áll fenn az egész részei között.

Mint láttuk, LOWTH „szakaszokról” (periódusokról) beszél általában, ez pedig megengedi azt az olvasatot, hogy sorokon túl, nagyobb egységeken keresztül vagy akár a sorfeleken (kólonokon) belül keressük, mi azonos, amit más szavakkal mond a szerző, és mi az, ami különbözik ugyan, mégis (morfológiai vagy akár fonológiai szempontból) azonos formájú elemek ismétlődésében fejeződik ki. A gondolatritmus dinamizmusát éppen az adja, hogy az egymás melletti, pontosabban szemközti elemek között akkor is megteremtődik a párhuzam, ha keresni kell, hogy mi az összefüggés közöttük. Így magának a párhuzamos szerkezetnek a kényszerítő ereje folytán alkalmilag érintkezés jön létre távol eső szemantikai mezők között, és ez magyarázza számos esetben a nagyfokú költői hatást. ETHELBERT W. BULLINGER egyszerű és összetett paralelizmust különböztet meg. Az egyszerű párhuzamosság egy-három sort érint, az összetett négy vagy annál több soron át visszatérő szabályos forma. A váltakozó összetett paralelizmus „*ab ab*” mintát követ, ami kiterjedhet „*abc abc*” képletűre. Az ismételt párhuzamos sorok „*ab ab*”, „*a¹b¹a²b²a³b³*” stb. képet mutatnak. A befelé forduló (introvertált) paralelizmus „*ab ba*”, „*abc cba*”, stb. szerkezetű.⁶³

A héber verselésről zajló diszkusszióban a paralelizmus terminust leszámítva, nincs elfogadott nomenklatura. „A kutatók különböző megnevezésekkel nevezik (pl. sztichon, sor, hemisztichon,

⁶⁰ A tagok változatos elnevezéseket kaptak: a *colon* nevéből fakadóan a költői sor egésze *bicola* vagy *tricola* volt a két vagy három sorrésztől függően, nevezik még a sort görög kifejezéssel *stichon*nak, illetve a félsort *hemistichon*nak.

⁶¹ Lowth, 2005, 200–216.

⁶² Fónagy 1999, 52.

⁶³ Bullinger 2004, 349–362.

vers, kólon) azt a két, egymásnak megfelelő entitást, amely a paralelizmust alkotja” – írja a PETERSEN–RICHARDS szerzőpáros.⁶⁴ A költői sor koncepciója is a viták keresztüztüzebe került: néhány kortárs kutató (ALTER, COLLINS, KUGEL és PARDEE) a „sor” elnevezéssel a bikólonra vagy trikólonra utal. Mások (BERLIN, GELLER, O’CONNOR és WATSON) a „sor” alatt annak felét vagy harmadát értik, és ebben a megközelítésben a párhuzamosság ezekből a „sorokból” épül fel. Abban megegyeznek, hogy az alapegység a kólon, nem a bikólon. ALTERT és társait követve, a jelen cikkben a költői sor alatt két vagy három kólonból (vagy versfélből) felépülő teljes sor értendő. A vers kifejezés megtévesztő lehet, mivel megeshet, hogy a versszámozással ellátott sorokat, a bibliai versszámozás szerinti egységet értik alatta, ami nem azonos a költői sossal. Célravezető a klasszika-filológia *kólon* terminusát használni a párhuzamosság részeit képező egységek megjelölésére, de van létjogosultsága a *stichon*, *hemisztichon* kifejezéseknek is a sor és a félsor (azaz a versfél) megnevezésére.

Mint DOBBS-ALLSOPP írja, először Órigenész hivatkozott bibliai versre úgy, hogy az *stikhosz*, azaz sor. A *kólon* Órigenésznél egy bizonyos versmérték prozódiai alegysége, és egy versben minden *kólont* külön sorba (*stikhosz*) írnak.⁶⁵ A Biblia legrégebbi kézírataiban a prozódiai egységeket keresztény bibliamásolók soronként, vesszővel elválasztva írták le.

„Hogy Jeromos tudatában volt a tényleges sorok jelenlétének a költészeti könyvek kézírataiban, mint amilyen a Zsoltárok, a Példabeszédek, az Énekek éneke, azt az Ézsaiás-előszavában a *percola et commata* írásmódról szóló megjegyzése mutatja.”⁶⁶

A LOWTH-i *membrum* két „érzést” tartalmaz, és meglátása szerint vers és próza között az a különbség, hogy míg a vers jellemzően rövid sorokra oszlik, a próza nem. Ez a *membrum* az, amit LOWTH angol fordítója sornak (line) vagy tagnak (member) fordított, és – DOPP-ALLSOPP szerint tévesen – mára egyszerűen a sor (*stikhosz*), verssor és kólon lett a szakirodalomban. Idézi GEORG FOHRER Ószövetségi bevezetőjét, melyben a szerző a tagot egyenesen a versféllel, a sossal és kólonnal azonosítja.⁶⁷

WILFRED G. E. WATSON a klasszikus héber poétikáról írt tankönyvében a terminológiát illetően a következő terminusokat nevezi meg: a *hemisztichon* a kólon alatti szerkezeti egység, hossza annak mintegy fele. A kólon a költemény egy sora, lehet független egység, vagy része egy hosszabb strófának (bikólont vagy trikólont stb. alkotva). A monokólon önálló, de nem elszigetelt a szövegben. A bikólon az ún. pár (couplet). A sorok határát a héber szavak pauzális alakja jelzi. A sorokból strófák, a strófaból stanzák épülnek fel, melyek határát gyakran refrén mutatja. A stanzákból épül fel a költemény, ami lehet zsoltár, prófétai jóvendülés, bölcséleti beszéd, vagy akrosztichon.⁶⁸

A költői sor tagjait cezúra választja el egymástól, melyet per-jellel szokás jelölni (/). A tagok közötti megállás rövid, mert egyrészt folytatódik a gondolat, másrészt nem teljesen új mondat kezdődik. A mondat végi megállás jele kétszeres per-jel (//), mivel a második tag után a szünet hosszú, a megállás teljes. A párhuzamos sorok szerkezetének egyszerű vázlata: _____ / _____ // . Ez a *bicola* sémája, amit KUGEL binárisnak nevez. Néhol három tagból álló sorokat is találni a Héber Bibliában; ezeket a triadikus sorokat két rövid szünet tagolja, a sor végén megállással. A *tricola* vagy a ternáris

⁶⁴ Petersen 1992, 23.

⁶⁵ Dobbs-Allsopp 2015, 23.

⁶⁶ Dobbs-Allsopp 2015, 61.

⁶⁷ Dobbs-Allsopp 2015, 25. 360.

⁶⁸ Watson 1984, 11–15.

sor szintén előfordul, ami vázlatosan e formában ábrázolható: _____ / _____ / _____ //, de a bináris szerkezetű formák vannak túlnyomó többségben.⁶⁹

A LOWTH nevéhez fűződő klasszikus hármas osztályozás alapvetően szemantikai felosztás, mivel a sor részeinek jelentésviszonyain alapul: szinonim, antitetikus és szintetikus.⁷⁰ Mielőtt a három kategóriára példát hoznánk, fontos megemlíteni a párhuzamosságot kiépítő nyelvi szinteket, amit a 20. századi strukturalista nyelvészeti iskola adott hozzá a költői nyelvet érintő kutatáshoz.

8. A párhuzamosság szintjei

Mint BENJAMIN HRUSHOVSKI a héber prozódiairól írt cikkében⁷¹ kifejtette, „a párhuzamosság lehet szemantikai, szintaktikai, prozódiai, morfológiai szinten vagy a hangok szintjén, vagy ezeknek az elemeknek a kombinációjaként”.⁷² A párhuzamosságnak a nyelv minden szintjén való jelenléte a héber verselésben túlmutat a jelentésbeli párhuzamosságon, és azt a kérdést veti fel, hogy a szemantikai párhuzamot miként támogatja a nyelvtani párhuzamosság, milyen elemek ekvivalenciája építi ki a jelentés szintjén érzékelt szimmetriát. A paralelizmus érinti a szemantikai osztályokat (az üzenet tartalmát megjelenítő szavakat), és a grammatikai osztályokat (hogy e szavak mely szófajba tartoznak, pl. igék, főnevek, milyen grammatikai jegyeket hordoznak stb.).

ROMAN JAKOBSON, az egyik legsokoldalúbb 20. századi nyelvész azon kevesek egyike, akit a költői nyelv és azon belül is a párhuzamosság szerepe foglalkoztatott. Nyelvi modelljében a nyelv egyik funkciójaként a poétikai funkciót jelölte meg.⁷³ A poétikai funkció az üzenetre koncentrál, az üzenet maga a nyelvi megformálás. A költői nyelvhasználat elmélete szerint a párhuzamos kifejezésekben a beszélő az üzenetnek (topic) megfelelően választ egy főnevet, és mintegy a témát kommentálva (comment) választ a rokon értelmű (szemantikailag érintkező) igék közül egy igét. A kiválasztott szavakat azután a beszéd láncolatába fűzi, ez a kombináció. A két tevékenység két egymásra mérőleges tengelyként is elképzelhető, ahol az egyik tengely a szelekció, a másik a kombináció. A szelekció az ekvivalencia, hasonlóság és különbözőség alapján történik, míg a kombináció, amely a mondatokat felépíti, az érintkezésen alapul. A szavak megválasztása tehát az ekvivalencia elve alapján történik a párhuzamos szerkezetben, ahol a jelentésbeli rokonság akár a kontrasztot is magában foglalhatja (így a szinonimitás, antonimitás, különbözőség is lehet a választás elve). A rokon értelmű vagy ellentétes párhuzamos szerkezetek ennek alapján egyazon szelekciós elv működésének produktumai. A „mindent átható paralelizmus óhatatlanul aktiválja a nyelv minden szintjét”,⁷⁴ más szóval a párhuzamosság bárhol megjelenhet: fonetikai, fonológiai, lexikális és grammatikai ekvivalenciák formájában egyaránt. JAKOBSON számára a rím és a ritmus, a versmérték is ugyanannak a jelenségnek, a paralelizmus működésének a megnyilvánulásai.⁷⁵ „A rím csupán sűrített esete a [...] párhuzamosságnak”.⁷⁶ Ebben az értelmezési keretben a paralelizmus mintegy a nyelv „poétikai funkciójának” foglalata, sőt legfőbb hordozója. A poétikai funkció vizsgálata a héber verselésben azoknak

⁶⁹ Kugel 1998, 1.

⁷⁰ Lowth 2005, 200–216.

⁷¹ Robert Alter megjegyzése szerint Hrushovski „rendkívül összefogott paragrafusokban foglalja rendszerbe a héber verselést, amelyet sajnálatosan mellőz a bibliakutatás”, Alter 1985, 8.

⁷² Hrushovski 1971, 1200.

⁷³ Jakobson 1969b, 211–257.

⁷⁴ Jakobson *Grammatical Parallelism and Its Russian Facet* c. tanulmányát idézi Adele Berlin, in: Berlin 1985, 8.

⁷⁵ Berlin, *Dynamics*, *ibid.*

⁷⁶ Jakobson 1969b, 240.

a belső kapcsolatoknak a vizsgálatát teszi szükségessé, amely „szervezi és irányítja a költői művet anélkül, hogy szükségképpen megjelenne és szemünkbe ötlene, mint valami plakát...”⁷⁷

„Valamilyen adott költeményben föllelhető különféle morfológiai osztályok és szintaktikai szerkezetek kiválasztásának, megoszlásának és kölcsönös kapcsolatainak elfogulatlan, figyelmes és kimerítő, teljes leírása magát a kutatót is meglepi a váratlan és feltűnő szimmetriákkal és aszimmetriákkal, a kiegyensúlyozott struktúrákkal, az egyenértékű elemek és a szembetűnő elemek hatásos halmozásával, végül pedig a költeményben használt különböző morfológiai és szintaktikai struktúrák erősen korlátozott repertoárjával; épp ez az elhatároltság teszi lehetővé, hogy követni tudjuk a ténylegesen felhasznált elemek mesterei kölcsönhatását.”⁷⁸

DAVID ROBey megfogalmazásában JAKOBSON *Nyelvészet és poétikájának* tézise az, hogy a költői és nem költői szövegek közti különbséget tisztán nyelvészeti eszközökkel is meghatározhatjuk. „A poétika, amely elsősorban azzal a kérdéssel foglalkozik, mitől lesz egy verbális üzenetből műalkotás”, ezért „a nyelvészet integráns része”, mivel a válasz e kérdésre az üzenet verbális struktúrájában keresendő.⁷⁹ ADELE BERLIN – JAKOBSON nyomán – a nyelvtani összetevőket vizsgálja a költői sorban, melyek a párhuzamosságot megteremtik. BERLIN szerint minél több egyenértékű elem játszik szerepet a költői sorban, annál erősebbnek érezzük a párhuzamosságot. Az egyenértékűségben belül helyezhető el a kontraszt is.⁸⁰ ADELE BERLIN szintén JAKOBSON tanítványa abban az értelemben, hogy a párhuzamosságban a poétikai funkció érdeklődik, és nem szűkíti le annak fogalmát a grammatikai tényezőkre. Számára „többszintű, többspektusú” természete van a paralelizmusnak, magában foglalja a jelentés, a nyelvtan szintjét egyaránt, előfordulhat a „szó, a sor, a sorpár szintjén, vagy túl azon, nagyobb szövegegységeken keresztül”.⁸¹ LOWTH definíciója már megelőlegezte ezt a fordulatot, amely kimondta, hogy „két állítás párhuzamos, ha vagy a jelentése egyenértékű, vagy a grammatikai szerkezete [...] hasonló”. A generatív grammatika eszköztárából merítve a héber nyelvészet is figyelmes lett a nyelvtani szerkezetre.

TERENCE COLLINS 1978-as tanulmánya a héber költői formaadást nyelvtani alapra helyezte. A költői sor: a mondat vagy mondatpár. A mondat összetevőit (alany, tárgy, ige, igemódosítószó) vizsgálta, és négy alaptípust, ún. *bázismondatot* állapított meg a mondatok között (basic sentences). Mivel az összetevők sorrendje nem jelentős, és mert az egyes összetevőket különböző szóosztályok fejezhetik ki (pl. az alany lehet főnév, névmás, főnévi csoport, főnévi mellékmondat), a modell egyértelműen a mondat mélyszerkezetére, és nem a felszíni megvalósulásra koncentrált.⁸²

EDWARD L. GREENSTEIN az első bibliakutató, aki a párhuzamosságot a grammatikára redukálja, és a jelentéstartalomtól függetlennek tekinti. A látszólag teljesen különálló, „összefüggéstelen” mondatokról sorra kideríti, hogy mélyszerkezetük azonos. Így például a 105. zsoltár 17. versét elemezve kiderül, hogy a második kólon az első kólon passzivizációja által „lemásolható”. *How does Parallelism Mean* c. tanulmánya szerint a grammatikai és szemantikai párhuzamosság azért hajlamos együtt előfordulni, mert szerkezet és tartalom között pszichológiai közelség van.⁸³

⁷⁷ Jakobson 1982, 258.

⁷⁸ Jakobson 1969a, 265–266.

⁷⁹ Robey idézi Thomas Sebeok *Style in Language* (1971) c. művét az irodalomelmélet és a nyelvészet kapcsolatáról. In: Robey: 2003, 62.

⁸⁰ Berlin 1985, 27–29.

⁸¹ Berlin 1985, 25.

⁸² Collinsot idézi Berlin, 1985, 19–20.

⁸³ Greenstein, 1982, 48.

A példázatok megértésének egy lehetséges módja, amikor a kutató számot ad a *másál* belső szerkezetéről, szimmetriáiról és tömör, lehatárolt nyelvezete belső összefüggéseit feltárja, a felhasznált nyelvi elemek kölcsönhatását kimutatja, amiben a sorfelek párhuzamossága megnyilvánul. Az alábbiakban a szinonim, antitetikus és szintetikus (vagy konstruktív) gondolatritmus egy-egy példáját szeretném bemutatni, kitérve azokra a strukturális elemekre, melyek létrehozzák a jelentésbeli párhuzamot és az erőteljes költői hatást.

8.1. Szinonim sor

A szinonim sort általában rokon értelmű ismétlésnek értelmezzük ($A=B$). A szinonimitás nem monoton ismétlés. BULLINGER a hagyományos *gradatió*val is azonosítja. Gyakran A-hoz képest a B versben erősödést, progressziót látunk. Gyakran az A-ban szereplő köznapi kifejezést a költő B-ben választékosabb kifejezéssel párosítja. A névpótló körülírás⁸⁴ is a szinonímia eszköze.

ETHELBERT W. BULLINGER⁸⁵ meghatározása szerint a szinonim sorok gondolatilag párhuzamosak, szinonimákat használnak, és gradációt, lépcsőzetes felfelé haladó gondolatmenetet lehet bennük megfigyelni. Jellegzetes példája az 1. zsolttár első verse, amelyről önmagában hosszú tanulmányt lehetne írni. ROBERT LOWTH – mint láttuk –, egy általános elvet mond ki, mikor azt írja: „ugyanazt a dolgot más szavakkal, vagy különböző dolgokat azonos formájú szavakkal” fejeznek ki a szakaszok; ami a szinonim párhuzam működési körének kifejezetten nagyobb mozgásteret ad.

Lényeges, hogy a (szinonim) párhuzam korántsem pusztán ismétlés, mintha ugyanazon a szinten maradna az A és B vers a gondolat egészében. Sőt, a gondolat párhuzamos kifejtésére rendkívül jellemző, hogy az első vershez képest a második vers intenzívebb (A-hoz képest B jóval erőteljesebb). Az *Idea of Biblical Poetry* szerzője emlékeztet arra, hogy a versfelek egymás után következnek, és a cezúra közöttük nem egyenlőségjel. KUGEL kiemeli, az a tény, hogy B-rész az A-rész után van, B-nek emfaticus jelleget kölcsönöz, még ha az a legkonvencionálisabb szinonimát vagy formulát használja is. Gyakran részletez, definiál vagy kiterjeszt egy jelentést, a cezúrának (és a kötőszónak) a „sőt” jelentése dominál. B mindenképp több, mint A; B az A fokozása, kiélezése és kiegészítése, azt lehet mondani, van egy A-ra visszatekintő (retrospektív), és egy előretekintő (prospektív) tulajdonsága.⁸⁶

ROBERT ALTER számos példát hoz azokra a szerkezetekre, melyek a párhuzamosságot intenzívebbé teszik, feltárja, hogy a paraleliztikus sorban a pontosítás és erősítés hogyan működik. Még az anaforában megismételt szó vagy kifejezés sem jelenti pontosan ugyanazt, mert az ismétléskor más színezetet vesz föl a szöveggörnyezet jelentéséből. A párhuzamosságban megjelenő szópárokról úgy látja, a második sosem ballaszt-variánsa az elsőnek, hanem az intenzifikáció eszköze. Amikor a szemantikai paralelizmusban kiegyensúlyozatlanság van, akkor várható, hogy a sor triadikus szerkezetet alkotva, egy harmadik taggal egészül ki, mely retrospektív módon új megvilágításba helyezi az előző kettőt.⁸⁷ DAVID J. A. CLINES kimutatja, hogy nagyon gyakori az a párhuzamosság, ami pontosabbá teszi a kijelentést, és jellemzően A-tól B felé halad a pontosítás.⁸⁸

⁸⁴ Mint az 1Móz 4:23-ban Hába, Cilla névpótló körülírása: Lámekh feleségei; Jób 15:14-ben az ember más néven az „aszszonytól született”; Mik 6:7-ban a „méhem gyümölcse” kifejezés az „elsőszülöttem” megfelelője.

⁸⁵ Bullinger 2004, 349–362.

⁸⁶ Kugel 1998, 1.

⁸⁷ Alter 1985, 62–84.

⁸⁸ Clines 1987, 77–100.

בני לדברי הקשיבה
 לאמרי הט־אזנך:
Fiam, szavaimra figyelj,
beszédeimre hajtsad füledet. (Péld 4:20)

Figyelemre méltó a sorban a „fiam” megszólítás A-ra, B-re ható volta, mivel a B félben ez az elem elliptált. A Sg. 1. és a Sg. 2. m. ragok jelenléte az „én” és „te” viszony meglétét erősítik. A *szavaim* / *beszédeim* és az instrukciót adó Sg. 2. m. igék felszólító módban erős párhuzamosságot építenek ki a beszélő és hallgató között, akinek a beszélő a *figyelj hát/hajtsad* füledet üzenetet címezi. A két felszólítás alliterál, jól kifejezi a türelmes tanító készségét az ismétlésre. Emellett a „figyelj!” felszólítás emphatikus imperativus végződése egybecseng idiomatikus párjának végződésével, ami a fül, a hallás szerepét előtérbe állítja.

8.2. Antitetikus sor

Az antitetikus sor ellentétet fejez ki. (A ↔ B) A tömörség mellett a hangzásbeli párhuzam okozza az alábbi sor különleges hatását; noha csak hétszavas megnyilatkozásról van szó, nagyívű, mélyértelmű gondolatot foglal össze egy ellentétes párhuzamosságban:

חושך שבטו שונא בנו
 ואהבו שחרו מוסר:
Aki visszafogja pálcáját, gyűlöli a fiát,
aki pedig szereti, mielőbb megfegyelmezi. (Péld 13:24)

A mondás két felében rendszeresen ismétlődnek a singularis masculinum participiumok, ami a cselekvés folyamatos aktualitását erősíti. A *hólem* ismétlődése hol birtokrag, hol tárgyi szuffixum formájában hol az apára, hol a fiára vonatkozik, szoros kapcsolatukat a hangzással is alátámasztva. A statikus „pálcája” főnév az aktív „felkeresi őt” ige párja a Sg. 3. m. raggal, amely rá rímel. Az időben való fegyvelmezésről a vers a gyermekét a pálcával felkereső apa képét tárja elénk.

Számos elütő nyelvi elem figyelhető meg az alábbi szentenciában:

בן חכם ישמח־אב
 ובין כסיל אונת אמר:
A bölcs fiú örömet okoz apjának;
de az ostoba fiú anyja szomorúsága. (Péld 10:1 SZPA)

Az apa és az anya nembeli kontrasztot alkot, az „örömet okoz” – „bánata” szó pár pedig két ellentétes érzelmi állapotot ír le, méghozzá ige/főnév párossal. A kontraszt még erőteljesebb attól, hogy a sor első felében intenzív akcióminőségű ige van, a másodikban viszont egy statikus, ige nélküli tagmondat következik (verbless clause), ahol a nominális állítmány a „bánat” főnév. Stílusosan az apához a hímnemű „örömet okoz” ige, az anyához a nőnemű „bánat” főnév kapcsolódik, mintha a sor két fele a család két felét, ezzel a totalitást kívánná kifejezni. A bölcs fiú ellentéte az ostoba, bolond fiú. A „fiú” szó szimmetrikus elhelyezkedése az egyenlő esélyt, a döntés lehetőségét állítja a fiatal elé. Azonossága a sor két felében azt sugallja, akár egyazon fiú is lehet, aki válaszút előtt áll, hogy az apja és anyja öröme vagy bánata lesz-e. Az örömfakasztó intenzivitás eleveensége szemben áll az „anyja bánatának” lehangoló passzivitásával. Az apát örvendeztető bölcs fiú ekképpen önálló, öntevékeny, a sor A felének férfias princípiumához tartozik, az ostoba fiú pedig teherként ott ma-

rad anyja nyakán B versben. Metaforikus azonosítással, az ostoba fiú maga a bánat (a szó nőnemű, ami a hímnemű „fiú” szóval ellentétes). A fiú mintegy anyján függ, amit a „fiú” szónak a konstruált szerkezetben betöltött függő helyzete érzékeltet.

Ebben az antitetikus sorban a bölcs mondás szerzője kiaknázta a nyelv számos kontrasztteremtő lehetőségét: a természetes és nyelvtani nemek és az igei állítmány/nominális állítmány különbségét, amellyel azt az ellentétet hangsúlyozza, ami az örömet szerző bölcs fiú és a bánatot jelentő ostoba között van. A-ban és B-ben antitézis, éles ellentét van, ami a mondás két felét alternatívává teszi. A kötőszó szerepe megváltozik: a kötőszó ellentétet fejez ki. Furcsamód a kötőszó is aktívan hozzájárul az alternatíva kiépüléséhez, igaz hangtani okok miatt, így a *b* hang spirantizálódásával két különböző „természetű” fiúhoz jutunk: *bén uvén* (בֶּן וּבֵן).

8.3. Szintetikus sor

A szintetikus sor a mellérendelt tagok együttese. (A + B)

מאור־עינים ישמח־לב

שמועה טובה תדשן־עצם:

A fénylő szemek megörvendeztetik a szívet;

a jó hír hallása hizlalja a csontokat. (Péld 15:30, SZPA)

Több hasonló szerkezetű sor párhuzamossága a hasonló mondanivaló szintézisévé épül össze. A szintetikus sor a fenti két relációval szemben konstruktív: a párhuzamosság csak a „konstrukció hasonló formájában” van. A fenti példa olyan mellérendelés, ahol a „csont” és a „szív” nem képvisel konvencionális szópárt, és nem is helyettesítik egymást. A párhuzamosság erejével teremtett kapcsolat legfeljebb metonimikus: a jó hír kiváltotta ragyogó szemek megörvendeztetik a szívet. A jó hír által „hizlalt csontok” nem a „vidám szív” tipikus párhuzamai. A két kólon két faktív jelentésű igét tartalmaz, mindkettő akcióminősége azonos (*piél* törzsben vannak), emellett hasonló hangzásuk – a második gyökhang kettőzése – is szoros kapcsolatot hoz létre A és B között. A kontrasztot a hímnem/nőnem adja a két sorfél között. A konstrukció hasonlóságára épülő párhuzamosság teret nyit az új meglátásokra, a hétköznapi beszédben és tapasztalatban távol eső dolgok összekapcsolására, a *valóság új érzékelését* kiváltva, ami a költői funkció oly fontos sajátja.

A 19. zsoltár 7–9. versei tartalmazzák az összerakó párhuzamosság tipikus példáját, mely egy hosszú szakaszon keresztül csupa hasonló (felszíni) formájú tagmondatot sorakoztat fel. Így a szintetikus gondolatrím nem pusztán A és B összegzése (ahogyan a terminusból sejthető lenne), hanem mellérendelések sorozatán át építi fel a gondolatot, mintegy csokorba szedve A, B, C, D stb. versek mondandanivalóját.

תורת יהוה תמימה משיבת נפש

עדות יהוה נאמנה מהכימת פתי:

פקודי יהוה ישרים משמח־לב

מצות יהוה ברה מאירת עינים:

Az Örökkévaló törvénye tökéletes, visszatéríti a lelket.

Az Örökkévaló tanúsága biztos, bölccsé teszi az együgyűt.

Az Örökkévaló rendelkezései helyesek, felvidítják a szívet.

Az Örökkévaló parancsa tiszta, fénylővé teszi a szemeket.

Az egymást követő sorokban megfigyelhető jelentésbeli vagy szerkezetbeli ismétlődés három fő típusa: a szinonim, antitetikus és szintetikus párhuzamosság a héber verselés legfőbb szabályossága, ami kis mértékben a bibliai prózában is jelen van. A három fő típus mellett több további altípust lehet megkülönböztetni.⁸⁹

A ROBERT LOWTH által alkotott kategóriák közül a szintetikus bizonyult először túl tágnak.⁹⁰ Nem meglepő, hogy a jelentést grammatikai elemek és szerkezetek hordozzák, melyek számos kombinációban képesek a párhuzamosság megteremtésére, a fenti három kategóriát általában véve megvilágító erejűnek tekintik, és szintűgy, mint a *parallelismus membrorum* fogalmát, továbbra is széles körben használják, mint a héber verselés megértésének kulcsát.

Bibliográfia

- ALONSO-SCHÖKEL 2000: Alonso-Schökel, Luis: *A Manual of Hebrew Poetics* (Subsidia Biblica 11.) Roma: Pontificio Instituto Biblico.
- ALTER 1981: Alter, Robert: *The Art of Biblical Narrative*. New York: Basic Books.
- ALTER 1985: Alter, Robert: *The Art of Biblical Poetry*. New York: Basic Books.
- BACHER 1989: Bacher, Wilhelm: *Aus der Schrift-erklärung des Abulwalid Merwan Ibn Ganâh (R. Jona)*. Leipzig: Otto Schulze.
- BERLIN 1985: Berlin, Adele: *The Dynamics of Biblical Parallelism*. Bloomington: Indiana University Press.
- BERLIN 1992: Berlin, Adele: Parallelism. In David Noel Freedman (szerk.): *The Anchor Yale Bible Dictionary* (New York: Doubleday) vol. V, 154–162.
- BULLINGER 2004: Bullinger, Ethelbert William: *Figures of Speech used in the Bible*. (24. kiad.) Grand Rapids, MI: Baker Books.
- CLINES 1987: Clines, David J. A.: The Parallelism of Greater precision (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 40.) Sheffield: JSOT Press, 77–100.
- COLLINS 1978: Collins, Terence: *Line-Forms in Hebrew Poetry*. Rome: Biblical Institute Press.
- DOBBS-ALLSOPP 2015: Dobbs-Allsopp, Frederick William: *On Biblical Poetry*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- FÓNAGY 1999: Fónagy Iván: *A költői nyelvről*. Budapest: Corvina.
- GRAY 1915: Gray, George Buchanan: *The Forms of Hebrew Poetry*. London – New York – Toronto: Hodder and Stoughton.
- GREENSTEIN 1982: Greenstein, Edward L.: How Does Parallelism Mean? In: Stephen A. Geller, Edward L. Greenstein, Adele Berlin (szerk.): *A Sense of Text. Papers from a Symposium at the Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning* (Jewish Quarterly Review Supplement) Wiconona Lake, IN: Eisenbrauns, 41–70.

⁸⁹ Ilyen például a kiasztikus, a lépcsőzetes, az emblematikus és az ún. Janus-paralelizmus, vö.: Berlin 1992, 5, 157.

⁹⁰ Gray 1915, 49–52.

- HARE 1736: Hare, Francis: *Psalmorum Liber in Versiculos Metricae Divisus*. London: S. Buckley & T. Longman.
- HERDER 1782: Herder, Gottfried: *Vom Geist der Ebraeischen Poesie*. Leipzig: Johann Ambrosius Göschen.
- HRUSHOVSKI 1971: Hrushovski, Benjamin: *Prosody, Hebrew*. In: *Encyclopaedia Judaica* (New York: Macmillan) vol. XIII, 1200–1202.
- JEBB 1828: Jebb, John: *Sacred Literature; comprising a review of the principles of composition laid down by the late Robert Lowth... in his Praelections, and Isaiah: and an application of the principles so reviewed, to the illustration of the New Testament; in a series of critical observations on the style and structure of that sacred volume*. T. Cadell, Strand, Edinburgh: Blackwood.
- JAKOBSON 1966: Jakobson, Roman: *Grammatical Parallelism and Its Russian Facet*. *Language* 42, 399–429.
- JAKOBSON 1982: Jakobson, Roman: *A költészet grammatikája*. Budapest: Gondolat.
- JAKOBSON 1969a: Jakobson, Roman: *A grammatika poétikája és a poétika grammatikája*. In: Fabricius Ferenc (szerk.): *Hang-Jel-Vers*. Budapest: Gondolat, 258–277.
- JAKOBSON 1969b: Jakobson, Roman: *Nyelvészet és poétika*. In: Fabricius Ferenc (szerk.): *Hang-Jel-Vers*. Budapest: Gondolat, 211–257.
- KUGEL 1998: Kugel, James L.: *The Idea of Biblical Poetry. Parallelism and its History*. Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press.
- LOWTH 1834: Lowth, Robert: *Isaiah: A new Translation with a Preliminary Dissertation and Notes*. 10. ed. corr. and revised. Boston-Cambridge: Boston: W. Hilliard; Cambridge: J. Munroe (1. kiadás: J. Dodsley; T. Cadell: London: 1778)
- LOWTH 2005: Lowth, Robert: *De Sacra Poesi Hebraeorum* (Oxford, 1733); *Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews*, Boston, 1829. [Reprint: Elibron Classics, 2005.]
- MEIBOMIUS 1698: Meibomius, M.: *Davidis psalmi duodecim & totidem sacrae scripturae veteris testamenti integra capita ... prisco hebraeo metro restituit & cum tribus interpretationibus adpare-re voluit*. Amsterdam: Henricus Wetstenis.
- NEWMAN 1918: Newman, Louis L.: *Parallelism in Amos*. In: L. L. Newman, W. Popper (szerk.): *Studies in Biblical Parallelisms*. Berkeley: University of California Press, 57–444.
- NORDEN 1898: Norden, Eduard: *Die Antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert vor Christus bis in die Zeit der Renaissance*. (5. kiad.) I–II. köt. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Példabeszédek SZPA: *Példabeszédek könyve*, ford. Grüll Tiborné. Budapest: Szent Pál Akadémia, 2006.
- PETERSEN 1992: Petersen, David L. – Richards, Kent Harold: *Interpreting Hebrew Poetry*. Minneapolis: Fortress Press.
- ROBEY 2003: Robey, David: *A modern nyelvészet és az irodalom nyelve*. In: Jefferson, Ann – Robey, David (szerk.): *Bevezetés a modern irodalomelméletbe*. Budapest: Osiris, 51–82.
- ROSSI 1834: de' Rossi, Azariah: *Me'or 'Enajim*. In: Lowth, R., *Isaiah: A New Translation with a Preliminary Dissertation and Notes*. London: Thomas Tagg.
- SCHÖTTGEN 1733: Schöttgen, Christian: *Horae Hebraicae. Vol. 1. Dissertatio VI: De Exergasia Sacra*. Dresden–Leipzig: Christoph Hekel.

- SEGERT 1985: Segert, Stanislav: Hebrew Poetic Parallelism as reflected in the Septuagint. In: N. F. Marcos (szerk.): *La Septuaginta en la Investigación Contemporanea*. V. Congreso de la IOSCS Congress, International Organization for Septuagint and Cognate Studies, Madrid: CSIC.
- SPIEGEL 1965: Spiegel, Shalom: On Medieval Hebrew Poetry, In: Finkelstein, Louis (szerk.): *The Jews. Their History, Culture and Religion*. New York: Harper, 82–120.
- WAGNER 2007: Wagner, Andreas: Der Parallellismus membrorum zwischen poetischer Form und Denkfigur. In: *Parallelismus membrorum* (Orbis Biblicus et Orientalis 224.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- WATSON 1984: Watson, Wilfred G. E.: *Classical Hebrew Poetry. A Guide to its Technique* (Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series 26.) Sheffield: JSOT Press.